21/09/2021

Το βιβλίο του Ιωνά: Ένα διαρκές μήνυμα της παγκοσμιότητας του Θεού

/ Ορθόδοξες Προβολές

21 Σεπτεμβρίου 2021

- Του Νικόλαου Ζαΐμη, θεολόγου-δημοσιογράφου

Ένα από τα πασίγνωστα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, το οποίο κατέχει ιδιαίτερη θέση στη προφητική φιλολογία, είναι αυτό του Ιωνά. Το βιβλίο, που αποτελείται από συνολικά τέσσερα κεφάλαια, αναγιγνώσκεται ολόκληρο το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου. Μικρό σε έκταση, αλλά πλούσιο σε διδάγματα έχει προσελκύει το ενδιαφέρον, καθώς συνδυάζει ιστορία και προφητεία. Σε αυτό δεν γίνεται αναφορά στη βιογραφία και το κήρυγμα του προφήτη, όπως στα άλλα προφητικά βιβλία, αλλά περιγράφεται η περιπέτεια του, μέσα από την οποία αναδεικνύεται η παγκοσμιότητα του Θεού και η πανανθρώπινη διάσταση της θείας συγκατάβασης.

Η βασική υπόθεση του βιβλίου

Ως κύριο θέμα το βιβλίο δεν έχει τα Ιεροσόλυμα και το θυσιαστήριο, που είναι κυρίαρχα στα κηρύγματα των υπολοίπων προφητών, αλλά τη Νινευή, μια

πολυάνθρωπη ειδωλολατρική πόλη, πρωτεύουσα των Ασσυρίων, που είναι βυθισμένη στην αμαρτία. Γι’ αυτό ο Θεός στέλνει τον προφήτη Ιωνά να κηρύξει τον θείο λόγο, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό τη μετάνοια και τη σωτηρία ανεξαιρέτως των ανθρώπων.

Στο βιβλίο καταγράφονται δυο επεισόδια σχετικά με τη προφητική αποστολή του Ιωνά. Στο πρώτο (1,2 – 2,11) αναφέρεται η εντολή του Θεού προς τον Ιωνά να κηρύξει στη Νινευή και την άρνηση του να την εκτελέσει (1, 2-3). Ακολούθως, λαμβάνουν χώρα η φυγή του προφήτη από την Παλαιστίνη με κατεύθυνση τη Θαρσίς (πόλη η οποία βρισκόταν στη σημερινή Ισπανία), το περιπετειώδες ταξίδι του με την ενσκήψασα θαλασσοταραχή και τη ρίψη του στη θάλασσα (1,4-16), την καταβρόχθιση του από το θαλάσσιο κήτος, την προσευχή του στη κοιλιά του και τη θαυμαστή διάσωσή του (2,1-11).

Στο επεισόδιο της δεύτερης αποστολής (3,1 – 4,11) περιλαμβάνονται η νέα εντολή του Ιωνά να κηρύξει στην ίδια πόλη και τη συναίνεσή του να την εκτελέσει (3,1-4), τη μεταστροφή των κατοίκων της Νινευή, τη συγχώρησή τους και τη διάσωσή τους από την καταστροφή (3,5-10), την απαγόρευση του προφήτη για τη ματαίωση της προαναγγελθείσας θείας τιμωρίας για τους νινευΐτες και τη θλίψη του για τη σωτηρία της πόλης τους (4, 1-4), τη επιτίμηση του προφήτη και τη νουθεσία από το Θεό (4, 5-11).

Ας δούμε όμως αναλυτικότερα το περιεχόμενο με τα όσα αναφέρονται στο βιβλίο. Ο Θεός αρχικά δίνει εντολή στον Ιωνά να πορευθεί στη Νινευή, προκειμένου να γνωστοποιήσει στους κατοίκους της την επικείμενη καταστροφή της ένεκα των αμαρτιών των ανθρώπων που κατοικούσαν σεαυτοί και να ζητήσει μετάνοια. Ο Ιωνάς όμως αρνείται να το πράξει αυτό, διότι θεωρεί πως ο Θεός του Ισραήλ δεν μπορεί να ενδιαφέρεται για τη σωτηρία άλλων λαών. Για το λόγο αυτό παραβαίνει την εντολή του Θεού και από το λιμάνι της Ιόππης (σημερινή Γιάφα) αναχωρεί για τη Θαρσίς της Ισπανίας, θεωρώντας πως με αυτόν τον τρόπο θα απέφευγε τη τιμωρία του Θεού. Το ταξίδι όμως επεφύλασσε εκπλήξεις για τον Ιωνά, καθώς ξέσπασε μεγάλη θαλασσοταραχή. Αυτό αναγκάζει το πλήρωμα να ρίξει στη θάλασσα μέρος του φορτίου. Βλέποντας ότι αυτή η προσπάθεια δεν απέδωσε καρπούς αποφασίζουν να πράξουν κάτι σύνηθες για τους ναυτικούς την εποχή εκείνη. Να ρίξουν κλήρο έτσι ώστε να εντοπίσουν τον αίτιο. Και ο κλήρος πέφτει στον Ιωνά, ο οποίος τελικά ρίπτεται στη θάλασσα. Εκεί όμως, δια θαυματουργικού τρόπου, διασώζεται στην κοιλιά ενός θαλάσσιου κήτους, όπου μετά από την τριήμερη παραμονή του εκεί θα εκβληθεί σε κάποια ακτή της Παλαιστίνης.

Ύστερα από τη θαυμαστή διάσωση ο Θεός θα δώσει στον Ιωνά νέα εντολή να πορευθεί στη Νινευή, την οποία τώρα με προθυμία αναλαμβάνει και εκτελεί. Άρχοντες και λαός δέχονται το κήρυγμα και μετανοούν, δεχόμενοι το έλεος και τη συγχώρεση του Θεού. Το αποτέλεσμα αυτού του κηρύγματος θλίβει τον προφήτη, καθώς βλέπει τη ματαίωση της εξαγγελίας του Θεού για τιμωρία των κατοίκων της πόλης. Για το λόγο αυτό διαμαρτύρεται στο Θεό. Εκείνος όμως, με παιδαγωγικό τρόπο, αναφέρει το γνωστό παράδειγμα με τον ίσκιο της κολοκυθιάς η οποία προστάτευε τον Ιωνά από τον ήλιο, ενώ όταν αυτή ξηράθηκε, λύπησε τον προφήτη. Το βιβλίο κλείνει με το ερώτημα του Θεού προς τον προφήτη, πόσο θα έπρεπε να λυπηθεί από την καταστροφή μιας πολυάνθρωπης πόλης;

Οι βασικοί πόλοι της διήγησης

Οι δυο βασικοί πόλοι της διήγησης είναι ο στενόκαρδος και «ισχυρογνώμων», όπως τον χαρακτηρίζει ο Βασίλειος Βέλλας, Ιωνάς και ο πλήρης αγάπης και παιδαγωγίας Θεός. Αυτή την αγάπη του Θεού δίνεται πρώτα στον ίδιο τον Ιωνά. Καθώς οι ναύτες είναι έτοιμη να τον ρίξουν στη θάλασσα, αυτός δείχνει να αποδέχεται τη μοιραία εξέλιξη χωρίς να ζητεί τη βοήθεια του Θεού. Τότε η θεία επέμβαση επέρχεται με τον θαυματουργικό τρόπο διάσωσης του στη κοιλία του κήτους, σώζοντας τον από βέβαιο πνιγμό. Ο προφήτης γίνεται όμως παραλήπτης και της θείας παιδαγωγίας, ύστερα από την οργή που επέδειξε στη διάσωση της Νινευή, μέσα από το παράδειγμα με τον ίσκιο της κολοκύνθης. «Καὶεἶπεν ὁ ΘεὸςπρὸςἸωνᾶν· εἰ σφόδρα λελύπησαισὺἐπὶτῇκολοκύνθῃ; καὶεἶπε· σφόδρα λελύπημαιἐγὼἕως θανάτου. καὶεἶπε Κύριος· σὺἐφείσωὑπὲρτῆς κολοκύνθης, ὑπὲρἧςοὐκἐκακοπάθησαςἐπ᾽ αὐτὴνοὐδὲἐξέθρεψαςαὐτήν, ἣ ἐγενήθηὑπὸ νύκτα καὶὑπὸ νύκτα ἀπώλετο.ἐγὼδὲοὐφείσομαιὑπὲρΝινευὶτῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσιπλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων, οἵτινεςοὐκἔγνωσανδεξιὰναὐτῶν

ἢ ἀριστεραὰναὐτῶν, καὶ κτήνη πολλά;»

Η έννοια της παγκοσμιότητας του Θεού

Η άρνηση του Ιωνά να εκτελέσει άμεσα την εντολή του Θεού να κηρύξει λόγο μετανοίας στους νινευΐτες, ερμηνεύεται, με βάση το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, ως αποτέλεσμα και προϊόν της ιουδαϊκής αντίληψης πως ο Θεός δεν μπορεί να σώσει άλλους λαούς εκτός από τον περιούσιο λαό του Ισραήλ. Μπροστά στον θεωρούμενο κίνδυνο της αφομοιώσεως από ξένους λαούς, οι ιουδαίοι έκλειναν κάθε είσοδο σε εθνικά στοιχεία. Οι στενές αυτές αντιλήψεις όμως φαίνεται πως καταργούνται στο βιβλίο του Ιωνά, καθώς αντιπαρατίθεται η παγκοσμιότητα του Θεού, κατατάσσοντας τον Θεό των ιουδαίων και Θεό του εθνικού κόσμου. Μάλιστα, ο προφήτης συνδέει τη σχέση αυτή με το δεσμό της αγάπης του Θεού προς όλους ανεξαιρέτως. Αυτό τεκμηριώνεται από το κάλεσμα που απευθύνει ο Θεός στον εθνικό κόσμο για μετάνοια προκειμένου να λάβουν τη συγχώρεση. Μέσα από την απλή αυτή διήγηση διασπώνται τα στενά ιουδαϊκά όρια και η στενοκαρδία, δείχνοντας σε αυτούς πως θα πρέπει να επιδείξουν ιεραποστολική δράση προς τον εθνικό κόσμο, έτσι ώστε να βρεθεί και αυτός στο δρόμο του αληθινού Θεού και λυτρωτή.

Κάθε άνθρωπος που δέχεται το λόγο του Θεού και μετανοεί ειλικρινά για τις αμαρτίες του είναι ευπρόσδεκτος στους κόλπους του και άξιος του ελέους και της συγγνώμης του. Αυτό καθίσταται αληθές μέσα από τη διήγηση, με τη παραχώρηση της θείας συγγνώμης στους μετανοήσαντες αμαρτωλούς νινευΐτες. Από αυτή οι ιουδαίοι διδάσκονται πως ένα ξένο έθνος είναι πρόθυμο να δείξει διάθεση μετανοίας. Η μετάνοια εδώ εκλαμβάνεται ως εσωτερική, πνευματική και ηθική, μεταμόρφωση των ανθρώπων, ως αλλαγή τρόπου ζωής και συμπεριφοράς, φρονήματος και ήθους, νοοτροπίας στις σχέσεις τους με το Θεό και τον πλησίον. Ακόμη από αυτή δέχονται το μήνυμα της ταπείνωσης και της μεγαλοθυμίας, που θα τους βοηθήσει να δουν τα όρια του βασιλείου της θείας χάριτος εκτεινόμενα και πέραν του έθνους των.

Η αναφορά του βιβλίου στην Καινή Διαθήκη

Η ιστορικότητα και η σπουδαιότητα της διήγησης του βιβλίου, επιβεβαιώνονται στην Καινή Διαθήκη από τον ίδιο τον Ιησού, καθώς το επεισόδιο της τριήμερης παραμονής του προφήτη στη κοιλιά του κήτους εκλαμβάνεται ως τύπος και προεικόνιση της τριήμερης ταφής και ανάστασης του. Αυτό μάλιστα φαίνεται στην αρχαία Εκκλησία και από την απεικόνιση του προφήτη στις παραστάσεις των κατακομβών ως το σύμβολο της ανάστασης των νεκρών. Επίσης ο Ιησούς χρησιμοποιεί το παράδειγμα των Νηνευιτών που μετανόησαν, για να καταδικάσει

την ιουδαϊκή απιστία. «Το βιβλίο αυτό έτσι προσλαμβάνει ευαγγελική σπουδαιότητα επειδή ετοιμάζει την παραβολική διδασκαλία του Σωτήρα για την απροσωπόληπτη θεία φιλανθρωπία», παρατηρεί ο Αθανάσιος Χαστούπης.

Συγκεκριμένα η αναφορά στον Ιωνά μαρτυρείται, στο Ματθ 12, 38 – 41: «Τότε ἀπεκρίθησάν τινες τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων λέγοντες· διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰμὴ τὸ σημεῖον ᾿Ιωνᾶ τοῦ προφήτου. ὥσπερ γὰρ ἐγένετο ᾿Ιωνᾶς ὁ προφήτης ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ᾿Ιωνᾶ, καὶ ἰδοὺ πλεῖον ᾿Ιωνᾶ ὧδε.».

Και στο Λκ 11, 29 – 30: «Τῶν δὲ ὄχλων ἐπαθροιζομένων ἤρξατο λέγειν· ἡ γενεὰ αὕτη γενεὰ πονηρά ἐστι· σημεῖον ζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον ᾿Ιωνᾶ τοῦ προφήτου. καθὼς γὰρ ἐγένετο ᾿Ιωνᾶς σημεῖον τοῖς Νινευίταις, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τῇ γενεᾷ ταύτῃ σημεῖον».

Οι Πατέρες και οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς κάνουν συχνή χρήση του βιβλίου του Ιωνά, εξαίροντας τις χριστιανικές αλήθειες που προτυπώνονται σε αυτό. Από τα υπομνήματα στο βιβλίο του Ιωνά σώζονται αυτά των Θεοδώρου Μοψουεστίας, Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Θεοδωρήτου Κύρου και ΘεοφυλάκτουΑχρίδος, ενώ στα λατινικά αυτό του Ιερωνύμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βέλλα Μ. Βασ, Το Δωδεκαπρόφητον, Αθήναι 1948.

Του ιδίου, Θρησκευτικαί προσωπικότητες της Παλαιάς Διαθήκης, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2008.

Γιαννακόπουλου Ιωηλ (Αρχιμ), Η Παλαία Διαθήκη κατά τους Ο΄, Οι 12 Μικροί Προφήται, Αθήναι 1963.

Καλαντζάκη Ε. Σταυρ, Επίτομη Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη. Μετά στοιχείων Θεολογίας, Επιμέλεια: Αθανάσιος Παπαρνάκης, εκδ. Γράφημα, Θεσσαλονίκη 2016.

Κολιτσάρα Θ. Ιω, Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν της Αγίας Γραφής, εκδ. Αδελφότης Θεολόγων η «ΖΩΗ», Αθήναι 1998.

Παπαδοπούλου – Σιδέρη Γ. Βελ, Δωδεκαπρόφητον, τ. Α. Το βιβλίο του προφήτη Ιωνά, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2009.

Τρεμπέλα Ν. Παν, Ο Προφήτης Ιωνάς, εκδ. εκδόσεις Θεολόγων ο «ΣΩΤΗΡ», Αθήναι 1993.

Χαστούπη Π. Αθ, Εισαγωγή στην Παλαιά Διαθήκη, Επιμέλεια: Χ. Καραγιάννης, απόδοση στη νέα Ελληνική: Δ. Μπαλιάτσας, εκδ. Έννοια, Αθήνα 2017.